

результаті діалогу в усіх сферах життя були задіяні соціальні групи населення та державні, місцеві, обласні, районні адміністративні органи влади.

Транскордонне співробітництво спрямоване на нівелювання негативних аспектів існування кордонів між країнами та наслідків, які виникли на прикордонних територіях через їх розташування на національних окраїнах держав і має на меті покращення якісних умов життя населення.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у порівняльному аналізі теоретичного висвітлення прикордонного та транскордонного регіонів використовуючи світовий досвід основних моделей організації транскордонного співробітництва.

#### Список використаних джерел

1. Про транскордонне співробітництво : Закон України від 24.06.2004 р. № 1861-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
2. Балабанов К. В. Проблеми інтеграції України у світовий економічний простір / під наук. ред. К. В. Балабанова : монографія. – Донецьк : «Вебер» (Донецька філія), 2007. – 234 с.
3. Беленький П. Ю. Зовнішньоекономічна діяльність регіонів / П. Ю. Беленький, Н. А. Мікула // Регіональна політика : методологія, методи, практика. / Колектив авторів. Монографія. НАН України. Інститут регіональних досліджень. За ред. академіка НАНУ М. І. Долішного – Львів, 2001. – 719 с. – С. 654-697.
4. Будкін В. С. Сутнісні характеристики та форми транскордонного економічного співробітництва / В. С. Будкін // Економіка України. – 2008. – № 12. – С. 52-63.
5. Будкин В. С. Проблемы развития приграничных экономических отношений СССР с европейскими странами-членами СЭВ / В. С. Будкин. – Препринт. – К. : ИСПЭПЗС АН УССР, 1988. – 51 с.
6. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. – Мадрид, 21 травня 1980 року, затверджена Постановою Верховної Ради № 3384-XII від 14.07.1993 р.
7. Європейська хартія прикордонних та транскордонних регіонів / в редакції від 01-12-1995, Щецин, Євросередземноморський регіон Померанія.
8. Долішній М. Регіональні основи транскордонного співробітництва / М. Долішній, П. Беленький // Регіональна економіка. – 1996. - № 1-2. – С. 50-59.
9. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика : навчальний посібник / Д. М. Стеченко. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вікар, 2002. – С. 16-17, 246-249.
10. Терещенко Т. В. Теоретичні засади транскордонного співробітництва / Т. В. Терещенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. – № 3 (34). – С. 82-87.
11. Mochnaczeński P. Cele i zadania współpracy transgranicznej i międzyregionalnej ze szczególnym uwzględnieniem wschodnich sąsiadów Polski. W: Regiony, euroregiony, rozwój regionalny. Red. M. Bałtowski, seria «Euroregion Bug» T. IV. Norbertinum, Lublin. 1996.
12. Practical Guide to Cross-border Cooperation / Third Edition 2000 / Phare / AEBR / EC. P.216, p. B2 – 64. 3.
13. Tschudi H-M. Promoting transfrontier co-operation: an important factor of democratic stability in Europe. – Strasbourg. 4-6 June 2002.

УДК 339.5:332.1

**Маркович В. В.,**

Львівський національний університет ім. І. Франка,  
м. Львів

#### Критерії соціально-економічної ефективності транскордонного співробітництва

*У статті визначено критерії соціально-економічної ефективності транскордонного співробітництва та їх вплив на соціально-економічний розвиток транскордонного регіону. Досліджено основні причинно-наслідкові зв'язки між ТКС та ефективністю соціально-економічного розвитку транскордонного регіону. Автор доводить, що за відповідного інституційного середовища транскордонне співробітництво може внести суттєвий вклад у підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіону.*

**Ключові слова:** соціально-економічна ефективність транскордонного співробітництва; транскордонне співробітництво; регіональна політика; Україна

*В статье определены критерии социально-экономической эффективности трансграничного сотрудничества и их влияние на социально-экономическое развитие трансграничного региона. Исследованы основные причинно-следственные связи между ТГС и эффективностью социально-экономического развития трансграничного региона. Автор доказывает, что при соответствующей институциональной среде трансграничное сотрудничество может внести существенный вклад в повышение уровня социально-экономического развития региона.*

**Ключевые слова:** социально-экономическая эффективность трансграничного сотрудничества; трансграничное сотрудничество; региональная политика; Украина

*In the article there are defined the criteria of socio-economic efficiency of cross-border cooperation and its impact on socio-economic development of the cross-border region. There are studied the basic cause-and-effect relationships between CBC and the efficiency of social and economic development of the cross-border region. The author argues that an appropriate institutional environment for cross-border cooperation can make a significant contribution to improving the socio-economic development.*

**Keywords:** socio-economic efficiency of cross-border cooperation; cross-border cooperation; regional policy; Ukraine

**Постановка проблеми.** Соціально-економічний розвиток транскордонних регіонів Європи доцільно розглядати крізь призму транскордонного співробітництва (ТКС), суть якого полягає в перетворенні негативних рис периферійності на переваги. Виходячи з того, що роль ТКС у регіональному розвитку визначається його здатністю до активізації та ефективного використання соціального та економічного потенціалів транскордонних регіонів, та провідного місця, яке у законодавстві України займає ТКС як інструмент соціально-економічного розвитку, набуває актуальності визначення поняття ефективності ТКС у соціальному та економічному вимірах.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Значну увагу вивченню соціальної та економічної ефективності ТКС приділяли такі вчені, як О. Яковлева, Ю. Рожков, В. Герзанич, В. Точиські та інші. Однак на сучасному етапі в Україні практично відсутні єдине розуміння соціально-економічної ефективності ТКС та методична база його оцінки. Як зазначає Н. Мікула, визначення ефективності ТКС може бути здійснене лише опосередкованим шляхом.

**Постановка завдання.** Визначити критерії соціально-економічної ефективності транскордонного співробітництва. Дослідити основні причинно-наслідкові зв'язки між ТКС та ефективністю соціально-економічного розвитку транскордонного регіону.

**Виклад основного матеріалу.** Соціально-економічну ефективність транскордонного співробітництва можна визначати як рівень розвитку транскордонного регіону в певних соціально-економічних умовах, який забезпечує використання ресурсів при найменших виробничих витратах, мінімізації навантажень на суспільно-природне середовище території, та задоволення потреб населення регіону.

При аналізі соціально-економічної ефективності ТКС доцільно виділити такі критерії розвитку транскордонного регіону, як рівень:

- а) зайнятості населення;
- б) забезпеченості населення товарами і послугами;
- в) розвитку соціальної сфери (охорони здоров'я, освіти, культури та ін.);
- г) розвитку малого і середнього бізнесу;
- д) залучення прямих іноземних інвестицій.

*А. Сфера зайнятості населення*

У сфері зайнятості найважливішим критерієм ефективності ТКС є поява додаткових можливостей працевлаштування населення. Цей аспект реалізується двома принципово різними способами можливості населенням прикордонних територій отримання роботи: по-перше, за кордоном, здійснюючи маятникову міграцію до місця роботи; по-друге, в Україні на додаткових робочих місцях підприємств, створених на прикордонних територіях за участю іноземного, в тому числі транскордонного капіталу.

В Україні працедавцями, які здійснюють зовнішньоекономічну, в тому числі транскордонну діяльність, відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» можуть бути:

- юридичні особи, які зареєстровані в Україні та мають на її території постійне місцезнаходження;
- об'єднання фізичних, юридичних, фізичних та юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно із законами України, але мають постійне місцезнаходження на території України;
- структурні одиниці суб'єктів господарської діяльності іноземних держав (дочірні фірми, філії, відділення, представництва);
- спільні підприємства (з постійним місцезнаходженням в Україні);
- фізичні особи (громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають громадянську дієздатність і правоздатність) [1].

Поява додаткових робочих місць на українській території або надання громадянам України права працювати за кордоном створює додаткові можливості прямого і непрямого впливу на соціально-економічне життя регіону.

Найважливішими з напрямів цього впливу можна вважати зміну:

- 1) рівня зайнятості населення;
- 2) трудового потенціалу населення (інтенсивність, умови та норми безпеки праці, освіта та відповідальність, мотивація тощо);
- 3) інституційного середовища ринку праці – вплив на формалізацію (законність) ринку праці. У транскордонних регіонах України відносини між працівниками та роботодавцями на поточному етапі мають здебільшого короткостроковий характер. Оплата праці проводиться переважно у готівковій формі, податки часто не платяться, трудові спори вирішуються без участі держави, нагляд якої недостатній [2]);
- 4) способу життя та соціального середовища в транскордонному регіоні (співпраця, діяльність та інтеграція працедавців і працівників у транскордонному регіоні може призводити до трансформації соціальної поведінки, комунікаційної культури, запозичення цінностей тощо).

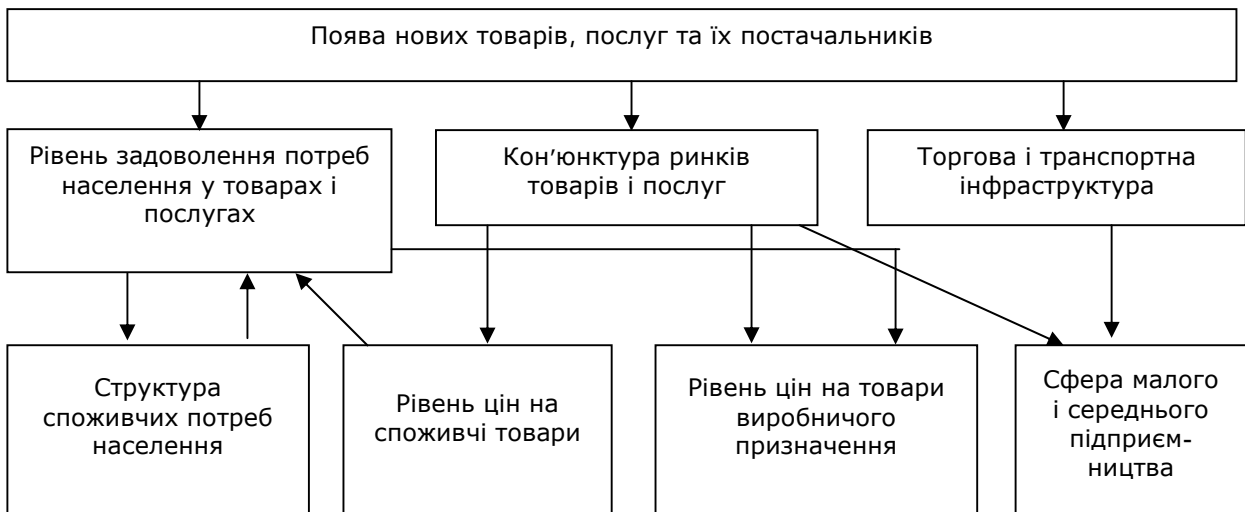
*Б. Сфера споживання (рівень забезпечення населення товарами і послугами)*

Формування транскордонного ринку товарів і послуг за рахунок транскордонної торгівлі і поява на ньому нових постачальників цих товарів і послуг здійснює вплив на соціально-економічне життя транскордонного регіону за трьома основними напрямками (рис. 1) [3]:

- 1) зміна рівня задоволення потреб населення в товарах і послугах (співпраця у транскордонній торгівлі дозволяє змінити ступінь задоволення місцевих потреб у товарах, вироблених на відповідних територіях. Збільшення асортименту товарів і послуг виробничого призначення впливає також на масштаби розвитку підприємництва в транскордонному регіоні, насамперед малого та середнього. Серед товарів – це в першу чергу обладнання, серед послуг – інжиніринг, інтелектуальний супровід бізнесу);
- 2) зміна конкурентного середовища на ринках різних товарів і послуг (поява нових постачальників конкретного товару або послуги змінює

співвідношення попиту і пропозиції на відповідному ринку, і, отже, ціну, роблячи товар доступнішим для споживачів. У той же час, вплив нового продавця може здійснюватися і не за законам вільного ринку, включаючи картельні змови між учасниками транскордонного ринку тощо) [3];

3) зміна торгової і транспортної інфраструктури (активізація ТКС може призвести до зміни діяльності залізничного та інших видів громадського транспорту, якості автодоріг і залізничних шляхів, реалізації нових проектів з транспортної інфраструктури у кожній з країн, відкриття і закриття прикордонних постів і т.п.).



**Рис. 1.** Вплив ТКС на соціального-економічне життя регіону [3]

Ці зміни можуть істотно вплинути на якість життя населення транскордонних регіонів, і зокрема, сприяючи його територіальній мобільності.

#### *В. Соціальна сфера*

ТКС вносить зміни не тільки в економічний розвиток, але і в розвиток соціальної сфери. Цей критерій, на відміну від впливу ТКС на якість життя населення, опрацьований більш докладно і навіть отримав віддзеркалення у міжнародних документах, зокрема, у Європейській рамковій конвенції про ТКС між територіальними владами або громадами [4].

У галузі охорони здоров'я ТКС вносить зміни як у зміну об'єктивних показників захворюваності населення (активізація особистих контактів), так і у покращення надання медичної допомоги (обмін досвідом та медичним персоналом, об'єднання зусиль служб охорони здоров'я транскордонних регіонів).

У галузі освіти змінюються інтенсивність прямих партнерських зв'язків освітніх установ, з'являються спільні дослідницькі проекти, розвиваються різні форми молодіжних обмінів, участі в реалізації міжнародних молодіжних проектів і програм.

У сфері культури створюється можливість для духовного розвитку населення транскордонних територій, включаючи національні меншини, поживлення видавничої та публіцистичної діяльності, культурного обміну, організації виставок, концертів тощо.

У сфері туризму поживляється діяльність зі проведення виставок і ярмарків, спільних туристичних кампаній, використання об'єктів готельного господарства, фізкультури і спорту, зміни кількості і складу туристичних маршрутів, а також розвитку транскордонних об'єктів інфраструктури туризму.

Відбуваються також зміни у сфері розвитку малої соціальної інфраструктури, зумовлені появою нових власників, тобто зміни в соціальному обслуговуванні персоналу силами самих організацій, у яких працюють жителі прикордонного регіону [5].

*Г. Сфера розвитку малого та середнього бізнесу.*

Сфера розвитку малого та середнього бізнесу є окремим важливим напрямом соціально-економічного розвитку, який допомагає вирішувати соціально-економічні проблеми транскордонного регіону – створення нових робочих місць, підвищення рівня життя певних верств населення, поліпшення постачання населення товарами і послугами тощо.

ТКС може внести зміни в діяльність малого та середнього бізнесу двояко: змінюючи, по-перше, умови зовнішньоекономічної діяльності на території транскордонного регіону, а по-друге, конкурентне середовище діяльності на території України.

Вплив ТКС на сферу малого та середнього підприємництва і на соціально-економічне життя регіону відбувається, в основному, як результат зміни:

1) конкурентного середовища (у тому числі загального рівня монополізму) у відповідній галузі. Поява великого зарубіжного суб'єкта господарської діяльності на конкретній території може докорінно змінити ситуацію – підвищити рівень монополізму в галузі і кардинально погіршити становище малих і середніх фірм. Зарубіжні фірми невеликого розміру здатні змінити кон'юнктуру ринку, принести на ринок нові конкурентні технології;

2) бізнес-мереж, що формують середовище кооперації в бізнесі. Поява зарубіжних суб'єктів підприємницької активності створює можливості зміцнення їх бізнес-структур. Особливо чітко це знаходить свій прояв при такій формі впровадження бізнесу, як франчайзинг, яка за своєю природою проявляється як цілеспрямоване створення стійких мереж;

3) кількості учасників реалізації соціальної політики регіону. За відповідних умов, поява закордонного суб'єкта підприємницької активності означає розширення кола суб'єктів соціальної політики в регіоні – наповнення регіонального бюджету, реалізація підприємствами власної внутрішньої соціальної політики для персоналу і для місцевого населення;

4) іміджу регіону в Україні і за кордоном. Успішна діяльність на українській території хоча б одного нового підприємця сприяє залученню іноземних партнерів. У свою чергу, це створює можливість покращення не тільки міжнародного, а й внутрішнього іміджу регіону, що забезпечує активність українських інвесторів, які прагнуть увійти в бізнес-мережі з перспективними закордонними партнерами.

*Д. Залучення прямих іноземних інвестицій*

Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) у транскордонному регіоні та їх динаміка – один із важливих критеріїв ефективності ТКС. ПІІ є і можуть бути ключовим фактором розвитку транскордонного регіону, сприяючи підвищенню його соціально-економічного розвитку [6].

Ю. Рожков для аналізу транскордонних фінансово-економічних зв'язків виділяє окремий термін – «транскордонні інвестиції». На думку вченого, це «найбільш суттєвий показник для оцінки ефективності іноземного капіталу, залученого в [транскордонний] регіон... Ці інвестиційні ресурси вкладаються у реальні виробничі активи і пов'язані із значною кількістю опосередкованих позитивних ефектів: додаткові робочі місця і податкові надходження, розвиток інфраструктури, надходження технологій і управлінських навиків» [7].

У Державній програмі розвитку ТКС на 2011-2015 роки, затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 1 грудня 2010 р. № 1088 [8], одним із

основних завдань державної підтримки ТКС названо «розвиток інфраструктури прикордонних регіонів та створення умов для залучення інвестицій».

На думку автора, ТКС може впливати на залучення в регіон ПІІ через:

- 1) створення центрів сприяння бізнесу (зокрема інформаційних), спрощення ведення підприємницької діяльності у регіоні;
- 2) формування транскордонних кластерів та спільних підприємств, у тому числі в туристичній сфері;
- 3) розвиток соціальної сфери, підвищення рівня життя;
- 4) покращення транскордонної інфраструктури та доступу до регіону;
- 5) підвищення поінформованості про регіон, розвиток культурно-гуманітарного співробітництва.

Таким чином можна охарактеризувати комплекс основних причинно-наслідкових зв'язків між ТКС та соціально-економічним життям регіону. За відповідного інституційного середовища організація ТКС може внести суттєвий вклад у підвищення рівня соціально-економічного розвитку транскордонного регіону.

Однак розвиток ТКС приносить не тільки додаткові можливості, але і ризики для соціально-економічного розвитку транскордонного регіону. Недовикористання можливостей та обліку ризиків ТКС пояснюється цілим комплексом причин, обумовлених недостатньою ефективністю дій української сторони в особі регіональних і місцевих властей, які повинні відповідати за те, щоб ТКС здійснювалося в інтересах населення прикордонних українських територій [3].

Ефективна взаємодія із закордонним партнером можлива тільки за умови, коли територіальні органи влади вибудовують комплексну модель використання співробітництва в цілях сприяння соціально-економічному розвитку території. Однак у реальних умовах ТКС України та Європейського Союзу його особливістю є те, що його учасники розміщені у різних податкових, митних, законодавчих середовищах, однак мають спільні підприємства та організації, користуються спільною інфраструктурою, і функціонують, насамперед, на транскордонних ринках.

**Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.** При аналізі впливу ТКС на соціально-економічний розвиток транскордонного регіону доцільно виділити наступні критерії: зайнятість населення; забезпеченість населення товарами і послугами; розвиток соціальних галузей; розвиток малого і середнього бізнесу; залучення прямих іноземних інвестицій.

У сфері зайнятості найважливішим результатом ТКС є поява додаткових можливостей працевлаштування населення у транскордонному регіоні. Вплив на соціально-економічне життя транскордонного регіону здійснюється також через розширення регіонального ринку товарів і послуг за рахунок транскордонної торгівлі і появу на ньому нових постачальників. Ще одним критерієм соціально-економічної ефективності ТКС є розвиток соціальної сфери, яка безпосередньо впливає на якість життя (охорона здоров'я, освіта, культура, туризм).

Сфера розвитку малого та середнього бізнесу є окремим важливим напрямом соціально-економічного розвитку, який допомагає вирішити цілу низку тактичних завдань соціально-економічного розвитку регіону – створення нових робочих місць, підвищення рівня життя населення, поліпшення постачання населення товарами і послугами тощо. Останнім важливим критерієм ефективності ТКС є надходження прямих іноземних інвестицій на територію України від партнерів у транскордонному регіоні.

Таким чином, за відповідної організації інституційного середовища ТКС може внести суттєвий вклад у підвищення рівня соціально-економічного розвитку транскордонного регіону.

**Список використаних джерел**

1. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. № 959-ХІІ.
2. Механізми та інструменти використання переваг інтеррегіонального та транскордонного співробітництва у підвищенні конкурентоспроможності західних регіонів України / НІСД. Аналітична доповідь – [Цит. 2013, 28 квітня]. – Режим доступу : [http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/dop\\_Lvyv-c4a98.pdf](http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/dop_Lvyv-c4a98.pdf).
3. Яковлева О. Н. Социально-экономические аспекты регионального трансграничного сотрудничества : дисс. ... кандидата экономических наук : 08.00.05 / Яковлева Ольга Николаевна. – Санкт-Петербург, 2007. – 211 с.
4. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (21 травня 1980 р., м. Мадрид). Текст українською мовою. – Рада Європи. – 35 с.
5. Toczyski W. Międzynarodowa współpraca regionów – poradnik / W. Toczyski. – Gdańsk, 1998. – P. 55.
6. Герзанич В. М. Інвестиції як ключовий фактор розвитку транскордонного регіону / В. М. Герзанич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.10. – С. 189-194.
7. Рожков Ю. В. Анализ состояния трансграничных региональных инвестиций (на примере Приморского края) / Ю. В. Рожков, Е. С. Сазонова // Аудит и финансовый анализ. – 2010. – № 2.
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки» № 1088 від 1 грудня 2010 р.